

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.020

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора

СТЕФАНЧУКА Миколи Олексійовича

на дисертацію Буряченка Анатолія Миколайовича

на тему «Відповідальність за невиконання обов'язку

щодо надання утримання в сімейному праві»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Після вивчення дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії Буряченка Анатолія Миколайовича «Відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві» та його праць, опублікованих за темою дисертації можна з впевненістю говорити про актуальність даного дослідження. Попри те, що правовий інститут відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання у сімейному праві отримав правове втілення у сімейному законодавстві після прийняття чинного Сімейного кодексу України, окремі його елементи простежуються в більш ранніх правових документах. Тематика відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві вже ставала предметом дослідження на рівні окремих дисертацій та наукових статей, однак значна частина правового матеріалу, викладеного у рецензованій дисертації є новою і викликана наявністю ряду теоретико-правових та прикладних проблем у зазначеній сфері, що обумовлює інтерес дослідників до цієї теми.

Поява цієї роботи є своєчасною як для науки сімейного права, так і для нормотворчої та правозастосовчої діяльності, зважаючи на дискусійний характер багатьох положень, що складають інститут відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання, а також зважаючи на роботи по рекодифікації приватного права, які відбуваються на даний час і звичайно повинні враховувати положення сімейно-правової доктрини на визначення ряду понять, порядку застосування окремих положень законодавства, необхідність їх розширення в контексті врахування європейського досвіду. Також можемо наголосити на тому, що інститут відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання залишається дискусійним в сімейно-правовій доктрині і до цього часу зберігає свою актуальність, про що свідчать численні наукові публікації, конференції та круглі столи. На вирішення основної проблеми – комплексне дослідження відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання, удосконалення законодавства у зазначеній сфері дослідження спрямоване рецензоване дисертаційне дослідження.

Тематика відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання наразі не є достатньо розробленою у сімейно-правовій доктрині, особливо в аспекті врахування зарубіжного досвіду, розширення диспозитивних засад у цій сфері, в тому числі в аспекті договірного регулювання зазначеного питання, дослідження генези законодавства зазначеній сфері наукового дослідження.

У зв'язку із вище викладеним, можна констатувати, що системний науковий аналіз проблемних питань відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві є необхідним та своєчасним, а обрана автором тематика дисертаційного дослідження є актуальною і такою, що дозволяє удосконалити окремі положення правової доктрини у цій сфері.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом

наукових праць, сімейного та цивільного законодавства, а також матеріалів судової практики.

Слід відмітити грамотне виокремлення об'єкта та предмета дослідження, що дозволило дисертанту сформулювати завершену наукову ідею, обґрунтувати авторські твердження та пропозиції. Метою роботи є вирішення наукової проблеми, що полягає в розробці концепції врегулювання інституту відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання та формуванні на її основі наукових висновків і практичних пропозицій, спрямованих на розвиток вітчизняної доктрини сімейного права й удосконалення чинного сімейного та цивільного законодавства України. Вказану мету вдалося досягти шляхом вирішення таких задач: здійснення аналізу теоретико-правових проблем предмету дослідження; з'ясування поняття та правової природи відповідальності батьків за невиконання обов'язку щодо утримання малолітніх та неповнолітніх дітей, повнолітніх непрацездатних дітей; дослідження порядку стягнення неустойки як способу захисту прав дитини на її утримання; з'ясування порядку притягнення батьків до відповідальності за невиконання обов'язку утримувати дитину, в тому числі до відповідальності немайнового характеру; дослідження порядку притягнення до відповідальності дітей, онуків, подружжя за невиконання обов'язку щодо надання утримання їх непрацездатних батьків, баби, діда, іншого з подружжя, а також розкриття особливостей відповідальності інших суб'єктів сімейних правовідносин; виділення науково-обґрунтованих пропозицій по вдосконаленню норм сімейного законодавства, якими врегульовано питання відповідальності суб'єктів сімейних правовідносин за невиконання обов'язку щодо надання утримання.

Проблеми, які розкриті у дисертаційній роботі, проаналізовані на високому методологічному рівні, що в значній мірі обумовлено достатньою широкою дослідженою джерельною базою. Зміст кваліфікаційної наукової праці А. М. Буряченка свідчить про ґрунтовне опрацювання чинного законодавства, монографій, статей у фахових виданнях, матеріалів судової практики.

Під час дослідження дисертантом було застосовано систему методів наукового пізнання, у тому числі загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, системно-структурний) та спеціальні (історико-правовий, порівняльно-правовий). Застосування вказаних методів доцільно та у взаємозв'язку дозволило не тільки досягти поставленої мети та задач дослідження, але й обґрунтувати авторські висновки, розробити пропозиції щодо удосконалення сімейного законодавства України.

Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, 3 розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Перший розділ роботи автор присвятив дослідженню теоретико-правових засад відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання у сімейному праві. Зокрема, дисертант раціонально розмежував зміст обов'язку щодо надання утримання та аліментного зобов'язання, на підставі чого провів дослідження правової природи відповідальності за невиконання відповідного обов'язку учасниками сімейних відносин; виділив види відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання на підставі виведеної авторської класифікації; обґрунтував доцільність визначення понять «обов'язок щодо надання утримання» та «відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання». Здобувачем проведено дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало питання відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання. Дисертант також провів аналіз зарубіжного законодавства в частині регулювання відповідальності за невиконання аліментних зобов'язань та інших зобов'язань, які впливають із обов'язку надавати утримання іншому учаснику сімейних відносин та акцентовано увагу на сприйнятті цього досвіду законодавством України.

В розділі другому дисертації А. М. Буряченко дослідив правову природу окремих видів відповідальності батьків за невиконання обов'язку утримувати дитину, в тому числі адміністративної відповідальності, визначеної адміністративно-деліктним законодавством та законодавством про виконавче

провадження, кримінальної відповідальності, майнової відповідальності, визначеної в ст. 196 Сімейного кодексу України, а також відповідальності немайнового характеру. При цьому дисертантом правильно виділено перелік санкцій немайнового характеру, які можуть бути застосовані як учасниками сімейних відносин та суб'єктами владних повноважень або іншими особами, уповноваженими забезпечувати реалізацію конституційних, цивільних, сімейних та інших прав особи (в тому числі й права обіймати посади публічної служби, а також права, здійснення яких забезпечується через надання адміністративних послуг, видачу документів дозвільного характеру, іншими документами правового характеру). Зроблено обґрунтовані висновки про доцільність розширення випадків відмови у допущенні до участі у конкурсі на заміщення окремих посад державної служби за наявності заборгованості по аліментах на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців та звільнення окремих державних службовців за наявності такої заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців, на усі посади державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, крім виборних.

Дослідження питання щодо правової природи відповідальності інших суб'єктів сімейних правовідносин за невиконання обов'язку щодо надання утримання знайшло своє висвітлення у третьому розділі дисертації, а саме визначено, що положення про адміністративну, кримінальну відповідальність батьків за невиконання обов'язку щодо надання утримання, а також відповідальність, що визначена ст. 196 Сімейного кодексу України, а також нормами законодавства з питань публічної служби та адміністративної процедури, мають бути поширені й на випадки невиконання обов'язку щодо надання утримання іншими учасниками сімейних відносин.

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано низку теоретичних положень, а також пропозицій і рекомендацій для законодавчого регулювання відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання.

Таким чином, структура дисертаційного дослідження логічна, розділи та підрозділи взаємопов'язані між собою. Обрана структура дисертації дозволила здобувачу продемонструвати глибинні знання у сфері сімейно-правового регулювання відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання та кращим чином дослідити теоретико-правові та прикладні проблеми у зазначеній сфері дослідження.

При розподілі основного тексту розділів на підрозділи автор дотримався таких вимог як пропорційність і доцільність. Дисертант послідовно виклав матеріал, переважно вірно, співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, що дозволило сформулювати наукові висновки та запропонувати пропозиції до зміни сімейного та цивільного законодавства України.

Варто також зауважити, що дисертаційна робота виконана із дотриманням наукового стилю, характеризується логічним та послідовним викладом думок автора. Здобувачу вдалося сформулювати авторське бачення правової природи відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання шляхом опрацювання значної кількості вітчизняних науково-теоретичних та монографічних робіт у сфері регулювання сімейних правовідносин, з одночасним дотриманням принципу толерантності ведення наукової дискусії.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Наукова новизна дисертації Буряченка Анатолія Миколайовича полягає в тому, що робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням поняття та правової природи відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист. При написанні дисертаційного дослідження автором враховані положення як національного законодавства, так і законодавчих положень окремих зарубіжних держав, таких як Австралія, Велика Британія, Вірменія, Естонія, Іспанія, Італія, Канада, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, США, Угорщина, Франція, Чехія. Завдяки тому, що автор критично проаналізував теоретичний та практичний

матеріал йому вдалося оновити підхід до дослідження значного кола проблем у сфері регулювання відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання.

Більшість положень і висновків, що винесені автором на захист, є новими або містять достатню частку новизни.

Зокрема, А. М. Буряченко пропонує встановити перелік заходів відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві, віднівши до них: обов'язок щодо сплати пені, штрафу або процентів; обов'язок відшкодування шкоди, завданої неналежним виконанням обов'язку щодо надання утримання, в тому числі повернення державі сум тимчасової державної допомоги, виплаченої дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів; тимчасові обмеження цивільних, сімейних на інших прав особи на період до виконання обов'язку щодо надання утримання; позбавлення батьківських прав; самостійне вирішення питання виїзду за межі України тим із батьків, хто проживає з дитиною; відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав; обмеження права одного із батьків в управлінні майном дитини; звільнення дочки, сина від обов'язку утримувати матір, батька; звільнення подружжя від обов'язку надавати утримання; суспільно корисні роботи за вчинення адміністративного правопорушення – ухилення від сплати аліментів; штраф, громадські роботи або обмеження волі за вчинення злісного ухилення від сплати аліментів.

Дисертант доречно аргументував необхідність застосовувати тимчасові обмеження, передбачені для боржників, які допустили тривале невиконання обов'язку щодо надання утримання лише у випадку виникнення заборгованості по аліментах лише з вини боржника, а не лише по факту наявності такої заборгованості (наприклад, у разі невиплати заробітної плати в період воєнного стану або з вини роботодавця, призупиненням дії трудового договору на період воєнного стану тощо).

Раціональною видається думка дисертанта про те, що мачуха, вітчим можуть бути звільнені від обов'язку утримувати падчерку, пасинка у разі

негідної поведінки їх батьків порушують права малолітніх та неповнолітніх падчерки, пасинка і передбачають по суті відповідальність без вини, а тому повинні бути відмінені.

Заслуговує на увагу науковий інтерес А. М. Буряченка до інших гострих, відкритих до обговорення питань, що мають місце в науці сімейного права.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. За результатами ознайомлення із текстом дисертації можна відзначити, що детальний та виважений підхід до обраної тематики дозволив А. М. Буряченку сформулювати авторський підхід до вироблення наукової концепції у питанні відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання та висловити певну кількість схвальних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин.

Разом із переконливим переліком позитивних характеристик дисертаційного дослідження, для об'єктивності експертизи представленої роботи потрібно відмітити наявність певних дискусійних моментів, щодо яких слід окремо висловити науково-обґрунтоване бачення.

1) У п. 4 новизни автор зазначає, що відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві є особливим видом сімейно-правової відповідальності поряд із відповідальністю за невиконання особистого немайнового обов'язку (порушення особистого немайнового права) та обов'язків щодо спільного майна або майна члена сім'ї (порушення права відповідної особи). В той же час, в роботі чітко не визначено співвідношення цих видів відповідальності, в тому числі в аспекті заходів відповідальності, що можуть бути застосовані до осіб, які не виконали свої сімейні обов'язки або порушили права інших учасників сімейних відносин.

2) В п. 9 наукової новизни кваліфікаційної роботи дисертант пропонує передбачати у сімейному договорі (шлюбному договорі, договорі подружжя щодо надання утримання, договорі батьків про сплату аліментів на дитину, договорі про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків) не тільки відповідальність майнового характеру, а й немайнові санкції, в тому числі

тимчасові обмеження, аналогічні передбаченим законодавством для осіб, які допустили тривалу заборгованість по виплаті аліментів. Попри позитивне ставлення опонента до даної пропозиції, виникає питання, яким саме чином може бути забезпечена можливість примусового застосування передбачених договором тимчасових обмежень і чи не доцільно на думку дисертанта все ж обмежити перелік таких обмежень, що можуть встановлюватися договором та строки їх застосування для того, щоб не допускати істотного погіршення становища учасника сімейних відносин, що не виконав свого обов'язку щодо надання утримання, порівняно із чинним законодавством.

3) В п. 10 наукової новизни автор обґрунтовує необхідність поширення положень ст. 196 Сімейного кодексу України не тільки на випадки невиконання аліментних зобов'язань батьків та дітей, а на усі випадки невиконання або неналежного виконання обов'язку щодо надання утримання учасників сімейних відносин, якщо необхідність його реалізації визначена судом або в договорі. В той же час, у пропозиціях щодо внесення змін до цієї статті, що викладені у додатку мова йде лише про невиконання обов'язку щодо сплати аліментів на дитину, додаткових витрат, а також утримання, обов'язок надавати якого передбачений договором. Тому виникає питання чому автор не запропонував запровадити відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання у натуральній формі, про яке автор в дисертації зазначає, що воно не є аліментами (а тому до неї не застосовуватися положення про несплату аліментів, хоча й можуть бути поширені за умови конкретного визначення цього в законодавстві). Виникає питання, яка відповідальність, на думку здобувача, може бути покладена на особу, яка не виконала зобов'язання щодо надання утримання у натуральній формі?

4) У п. 13 наукової новизни А. М. Буряченко зазначає на тому, що в дисертації набули подальшого розвитку погляди науковців щодо негідної поведінки, зокрема автор обґрунтовує положення про те, що мачуха, вітчим можуть бути звільнені від обов'язку утримувати падчерку, пасинка у разі негідної поведінки їх батьків порушують права малолітніх та неповнолітніх

падчерки, пасинка і передбачають по суті відповідальність без вини, а тому повинні бути відмінені. У підрозділі 3.1. дисертації автор також визначає підходи науковців щодо визначення поняття негідної поведінки та переліку дій, що становлять її зміст. На жаль, автор не пропонує власного підходу до змісту поняття «негідна поведінка» і не повною мірою обґрунтовує чому негідна поведінка може стати підставою для відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання; крім того дисертант зосереджується на питанні негідної поведінки подружжя, а також негідної поведінки батьків падчерки, пасинка щодо їх мачухи, вітчима, однак не розглядає питання негідної поведінки у сімейних відносинах інших їх учасників. Доцільно обґрунтувати, чи є негідна поведінка таких осіб підставою для притягнення їх до сімейної відповідальності в аспекті теми дисертаційного дослідження і якщо так, то в чому саме мають полягати дії чи бездіяльність, які становитимуть зміст негідної поведінки;

5) Автор запропонував розширити перелік обмежень немайнового характеру, які можуть бути застосовані до боржників, які допустили заборгованість за виконавчим документом про стягнення періодичних платежів більше трьох місяців, поширивши її на усі види адміністративних послуг, які надаються органами державної влади, місцевого самоврядування. Це стало б сигналом для боржника, який допустив значну заборгованість по аліментах і не ліквідував її навіть на етапі виконавчого провадження, виплатити заборговані кошти на дитину. В той же час, на нашу думку доцільно зберегти можливість отримання ряду адміністративних послуг особою, які не пов'язані із отриманням доходів, веденням господарської діяльності або розпорядженням майном (зокрема, послуг із реєстрації актів цивільного стану, паспортних послуг, соціальних послуг, отриманням послуг, пов'язаних із призначенням чи перерахунком пенсій, допомог як внутрішньо переміщеної особи). Зазначені послуги часто є життєво необхідними для їх отримувачів, а тому їх обмеження неприпустиме.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно відмітити, що висловлені критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань окремих

положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення.

Представлена дисертаційна робота засвідчує надзвичайну широту дослідницьких питань, піднятих авторкою, тому дискусійність її окремих положень, побічне охоплення увагою дослідниці тих чи інших питань є цілком об'єктивним наслідком проведеної роботи. Тим більш, що неоднозначність окремих положень, їхнє недостатнє висвітлення у науковій праці притаманно будь-якій творчій праці, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження. Тому автору пропонується в подальшому здійснити творчий пошук відповідей на висловлені зауваження та побажання щодо даної роботи.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Проведений аналіз тексту кваліфікаційної наукової праці дозволив дійти висновку про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на використані джерела, дотримано вимоги законодавства України про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. У рецензованому рукописі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження А. М. Буряченка «Відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання в сімейному праві», котре подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право за змістом, обсягом, науковою новизною та оформленням відповідають вимогам пунктів 5-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40.

Ознайомлення з дисертацією А. М. Буряченка свідчить про доцільність присудження йому спеціалізованою вченою радою наукового ступеня доктора

філософії в галузі права, оскільки він набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, а також здійснив власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне, практичне значення (п. 6 зазначеного Порядку).

На підставі викладеного вважаю, що здобувач вказаного наукового ступеня, Буряченко Анатолій Миколайович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, а його дисертація заслуговує на позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Офіційний опонент :

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник відділу
проблем приватного права Науково-дослідного
інституту приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф.Г. Бурчака
народний депутат України,
голова підкомітету з питань адаптації
законодавства України до положень права
Європейського Союзу (acquis ЄС),
виконання міжнародно-правових зобов'язань України
у сфері європейської інтеграції
комітету Верховної Ради України
з питань правової політики

Микола СТЕФАНЧУК